

Broedvogelgegevens van een Zuidlimburgs hoogstamboomgaardencomplex

D.A. Jonkers

Hoogstamboomgaarden behoren tot een van de bekende Zuidlimburgse landschapselementen. In enkele van die boomgaarden is van 1969-1980 onderzoek gedaan naar de soorten en aantallen broedvogels.

De oppervlakte van het onderzochte complex beslaat circa 5 ha, het ligt tegenover het Eijsderbos (Moerslag, gemeente Sint Geertruid).

Tussen de hoogstam- ligt een kleine laagstamboomgaard van ongeveer 1 ha en aan de rand een klein loofbosje waarin rijkelijk met klimop begroeide bomen voorkomen. Aan fruitbomen zijn appel, peer en wat kersen, morellen en pruim aanwezig. Jongvee zorgt in de zomer voor onderbeweiding en loopt ook rond op twee kleine graslandjes die tegen een graft aan liggen. Meidoornheggen geven plaatselijk de perceelgrenzen aan. Zij worden regelmatig gesnoeid of uitgedund en afgezet tot ongeveer 1 m hoog. Aan de rand tegen een graft bevindt zich een sleedoornstruweel. De fruitbomen worden vooral in het voorjaar behandeld met bestrijdingsmiddelen. De boomgaarden kunnen gerekend worden tot de 'moderne' hoogstamboomgaarden (De Molenaar 1978).

De soorten en aantallen broedvogels (tabel 1) werden bepaald door gebruik te maken van de integrale karteringsmethode. Aanvullende gegevens als toevallige nestvondsten werden ook gebruikt. Elk jaar is er van de eerste week van april, de derde week van mei en de eerste week van juli gedurende vier dagen geïnventariseerd.

Zeventig procent van de vogelsoorten, die in

de loop der jaren in het boomgaardencomplex broedden, kan gerekend worden tot de soorten die daadwerkelijk gebruik maakten van de boomgaard zelf. Dat wil zeggen zij broedden in of onder de fruitbomen of in de 'fruitweiden'. De overige soorten maakten gebruik van de vrijliggende graslandjes, de randen met heggen, het loofbosje of het struweel.

Gezicht op de boomgaard midden in het broedseizoen.

Foto: D.A. Jonkers.

Tabel 1. Minimale en maximale aantallen broedvogels van een hoogstamboomgaardencomplex in Moerslag van 1969-1980.

	minimum aantal	maximum aantal	aantal jaren waarin vastgesteld
* Torenvalk	1	1	3
Patrijs	1	1	1
Fazant	2	2	7
* Houtduif	4	13	11
* Tortelduif	1	2	5
* Koekoek	1	1	4
Steenuil	1	1	11
* Ransuil	1	1	4
* Grote Bonte Specht	1	1	1
* Boompieper	1	1	4
* Winterkoning	1	3	11
* Heggemus	1	5	11
* Grote Lijster	1	2	6
* Zanglijster	1	3	12
* Merel	3	10	12
* Kramsvogel	1	6	3
* Gekraagde Roodstaart	1	2	8
Roodborst	1	4	6
Zwartkop	1	3	11
Tuinfluitler	1	8	11
Grasmus	1	4	11
Fitis	1	2	4
Tjiftjaf	1	8	11
* Grauwe Vliegenvanger	1	2	10
* Koolmees	1	3	11
* Pimpelmees	1	2	9
* Matkop	1	3	6
* Boomkruiper	1	2	9
Geelgors	1	3	7
Kneu	1	2	3
* Vink	2	6	10
* Groentling	1	5	5
* Spreeuw	1	3	7
* Ringmus	2	10	12
* Wielewaal	1	2	5
* Zwarte Kraai	1	2	5
* Ekster	1	3	6
* Vlaamse Gaai	1	1	6

* Broedend in of onder de fruitbomen of in de 'fruitweiden'.

Gedurende drie achtereenvolgende jaren bezetten Torenvalken een oud eksternest en gingen daarna in andere boomgaarden neste-

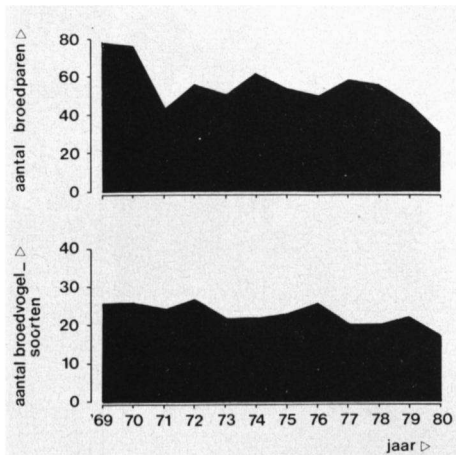

Fig. 1. Totale aantallen broedparen in de hoogstamboomgaard bij Moerslag (5 ha) van 1969-1980. Onder: aantal broedvogelsoorten in dezelfde boomgaard en periode.

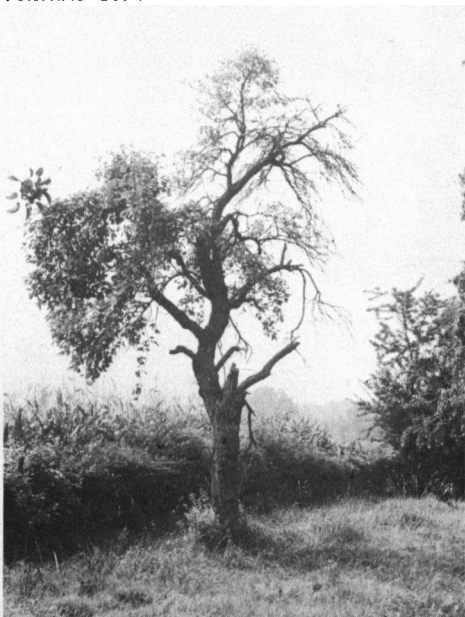

Van de ontstane holten profiteerden Spreeuw en Ringmus.
Foto: R. van Beek.

len. Een Ransuil hield het even lang vol in een oud zwarte kraaienest, verdween een aantal jaren en keerde vervolgens terug. De Steenuil benutte een holle knot-es, maar jaagde wel in de boomgaard waarin veldmuis, bosmuis, bosspitsmuis, rosse woelmuis en mollen voorkomen.

Grauwe Vliegenvangers nestelden behalve in de fruitbomen ook geregeld in rijen schoorpalen, die pas in de nazomer worden gebruikt. Over het algemeen waren de fruitbomen gezond, wat de geringe aantallen holenbroeders'verklaart. Wanneer het onderhoud voor wat betreft het bijhouden van de bomen lan-

Soms blijft het beheer enige tijd achterwege.
Foto: R. van Beek.

gere tijd achterwege bleef, ontstonden soms verschillende holten. Hiervan profiteerden dominante soorten als Spreeuw en Ringmus. Doordat de oppervlakte van het onderzochte complex klein is en de aantallen broedvogels gering, zijn er alleen algemene conclusies te trekken uit de fluctuaties van de soorten. Tot 1973 was het aantal soorten vrij constant (figuur 1); sinds dat jaar waren er minder dan in voorgaande jaren. Alleen in 1976 nam het aantal soorten weer toe. Als broedvogel verdwenen Fazant, Koekoek, Geelgors en Matkop. Achteruit gingen Roodborst, Tuinfluiter, Grasmus, Tjiftjaf en Groenling. Een deel van de soorten broedt in het tegenoverliggende Eijsderbos. Hier werd geen achteruitgang geconstateerd. Voor een deel is de afname veroorzaakt door de achteruitgang in kwaliteit van de perceelranden. Overmatige snoei en vraat van het vee zijn hiervan de oorzaak. Vestiging of verdwijning van soorten blijkt hoofdzakelijk veroorzaakt te zijn door de intensiteit van beheer die per jaar en per perceel verschilt.

Een opvallende broedvogel is de Kramsvogel. Al in 1974 werd in een aangrenzende kersenboomgaard een nest met jongen gevonden. In de daarop volgende jaren waren geregeld nesten in de omringende boomgaarden aanwezig. Kramsvogels broedden hier en ook elders in de omgeving in kleine kolonies bij elkaar. Pas in 1978 was er één nest in de jaarlijks onderzochte boomgaard, een aantal dat uitgroeide tot zes in 1980. Het grootste deel van de nu in ons land broedende Kramsvogels bevindt zich in de Zuidlimburgse boomgaarden, die als een bolwerk voor deze soort

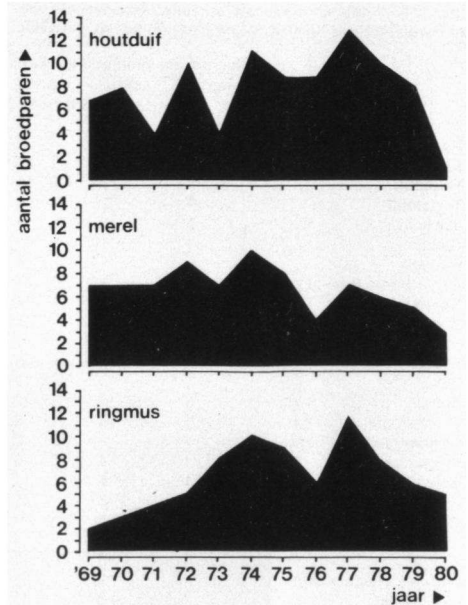

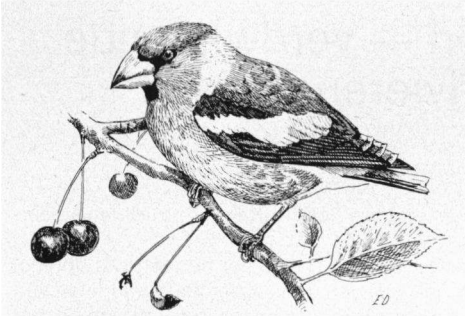
Fig.2. Populatieverloop van Houtduif, Merel en Ringmus in 1969-1980.

kunnen worden beschouwd (Teixeira 1979). Een soort als de Grote Lijster, die men zeker in de hoogstamboomgaard als geregelde en veel voorkomende broedvogel zou verwachten, nestelde ongeregeld en dan slechts met één tot twee paar. Ook in de omringende boomgaarden was deze vogelsoort een schaarse broedvogel. Hierop en op enkele andere soorten als Wielewaal, Kleine Bonte Specht en Appelvink oefent het aangrenzende rijke hellingbos (Eijsderbos) een grote aan-

Het Eijsderbos oefent een grote aantrekkingskracht uit.

Foto: R. van Beek.

Het aangrenzende hellingbos oefent onder andere op de Appelvink grote aantrekkingskracht.
Tekening: Ed Hazebroek.

trekkingskracht uit. Vanuit het bos wordt overigens wel door deze soorten in de boomgaard gefoerageerd; vooral in het vroege voorjaar. De aantallen Houtduiven schommelen soms sterk (figuur 2). In 1980 was er een dieptepunt voor deze vogel, waarvoor geen verklaring is gevonden. De Houtduiven hadden hun nest jaarlijks vlak bij elkaar in een bepaald deel van het complex, wat de indruk wekt van kolonievorming. Een er vlakbij liggende ogenschijnlijk geschikte hoge meidoornhaag werd niet gebruikt. Zoals al uit het overzicht blijkt, kwam de Put-

ter niet als broedvogel in de boomgaard voor en dit was ook in de omgeving niet het geval. Op diverse tochten door en langs andere hoogstamboomgaarden heb ik de soort in de broedtijd nooit gezien. In andere delen van Nederland is de soort juist wel broedvogel in hoogstamboomgaarden. Hens (1965) vermeldt dat de Putter in Zuid-Limburg een schaarse tot zeer schaarse broedvogel is. In de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira 1979) staat de soort op tal van plaatsen in Zuid-Limburg als broedvogel aangegeven. De Putter blijkt nu vrij talrijk te zijn in loofbossen met goed ontwikkelde zoom- en mantelvegetaties (De Molenaar 1978).

Het lijkt mij niet juist een waardeoordeel te geven over het belang van dit complex hoogstamboomgaardjes voor broedvogels. De situatie is hier heel anders dan bijvoorbeeld in de Betuwe, waar de hoogstamboomgaarden vaak de enige opgaande boselementen van formaat zijn.

Met een aantal van 38 broedvogelsoorten in de periode 1969-80 en een gemiddeld aantal van elf broedparen per ha mogen wij niet ontevreden zijn. Zeker niet als de gegevens van een laagstamboomgaard er tegenover zouden staan.

■ D.A. Jonkers, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, postbus 46, 3956 ZR Leersum.

LITTERATUUR:

- Hens P.A. (1965): Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap Limburg no. 15 (1964-1965), Maastricht.
- Jonkers, D.A. (1979): De invloeden van biociden en andere stoffen op vogel- en zoogdierpopulaties. Resultaten van het onderzoek van 1969-1978. Intern rapport RIN-Leersum.
- Jonkers, D.A. (1980): De invloeden van biociden en andere stoffen op vogel- en zoogdierpopulaties. Intern rapport RIN-Leersum.
- Molenaar J.G. de, red. (1978) Werkrapport Mergelland VIII. Beschrijving van de landschapselementen. RIN-rapport.
- Molenaar, J.G. de, red. (1978): Werkrapport Mergelland IX. Faunistische aspecten. RIN-rapport.
- Teixeira, R.M. red. (1979): Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's-Graveland.

Schoorpalen die blijven staan, bieden ook nestgelegenheden.

Foto: R. van Beek.

